№ 141 ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ ՕԳՈՍՏՈՍԻ 4 **1899** ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ ՕԳՈՍՏՈՍԻ 4 № 141

ՔՍԱՆԵՕԹԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կէս տարվան 6 րուբ.
Առանձին համարները 5 կոպէկով.

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.

Մեր հասցէն. Тифлисъ, Редакція „Мшакъ".
Կամ Tiflis, Rédaction „Mschak".
Տէլէֆօն № 253.

ՄՇԱԿ

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով.

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ.

Տէլէֆօն № 253.

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Մահմեդականութեան օրրանը.—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Նամակ Գանձակից. Նամակ Ախալցխայից. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Գաղթականութիւն Կրետէում. Արտաքին լուրեր.— ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ. — ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.— ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Զարգացման տիպը և աստիճանը։

ՄԱՀՄԵԴԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՕՐՐԱՆԸ

Մահմեդական աշխարհում սկսում է մտատանջութիւն պատճառել Արաբիայի ներկայ վիճակը։ Խաղաղութիւնը չէ վերականգնվում։ Չը նայելով սովի և պաշարված դրութեան պատճառած զրկանքներին՝ ազգաբնակութիւնը շարունակում է մեծ յամառութեամբ ընդդիմանալ տեղական իշխանութեան։ Մեքքայի շերիֆը, որ մեծ ազդեցութիւն ունի ամբոխի վրա, ներգործական ոյժ չէ գործ դնում իր կողմից խաղաղացնելու ժողովրդին։ Ըստ երեւոյթին շերիֆը ինքն էլ համակիր է Արաբիայի ազգաբնակութեան տրամադրութեանը և խուլ կերպով խրախուսում է յուզմունք առաջացնողներին։

Արաբիան իրապէս շատ քիչ էական կապ ունի կենտրոնի հետ։ Նրա ափերի շուրջը պտտում են եւրոպական և նրանց մէջ գլխաւորապէս անգլիական նաւերը։ Պարսից ծոցում անգլիացիները նոյն իսկ գրաւել են մի քանի կէտեր վառելիքի պահեստներ ունենալու պատրուակով։ Անգլիական առևտուրը, անգլիական ապրանքները դարձել են Արաբիայի համար անհրաժեշտութիւն։ Անգլիական գործակալները ունեն մեծ հեղինակութիւն երկրի մէջ, իսկ անգլիական կառավարութիւնը անկայտ կերպով բարեհաճ է վերաբերվում դէպի Մեքքայի շերիֆը և վերջինը շատ գոհ է այդպիսի վիճակից։

Հնդկաստանի, Աֆրիկայի և ուրիշ հեռաւոր տեղերի մահմեդական ժողովրդի հասկացող մասը զգում է, որ մահմեդական հոգևորականութեան մէջ գլխաւոր պետի գերիշխանութեան մասին եղած վաղուցվայ վէճը կարող է գործնական նշանակութիւն ստանալ, եթէ Արաբիան կընկնի եւրոպական պետութիւններից մէկի ազդեցութեան շրջանի մէջ և կարող կը լինի ինքը աւելի ազատ կերպով տնօրինել իր գործերը, կախված չը լինելով ուրիշի հեղինակութիւնից։

Եւրոպական դրամատէրերի մի քանի ընկերութիւններ արդէն մշակել են երկաթուղու գծեր, որոնք պէտք է անցկենան Արաբիայի հիւսիսով և հիւսիսարևելքով դէպի Պարսից ծոցը։ Այդ գծերի շրջանում այժմ խեղդված է կուլտուրան և շատ տեղերում ամայութիւն է տիրում։ Երկաթուղիները կեանք կը տան հարուստ բնութեան քնած ոյժերին և մի և նոյն ժամանակ կը լրացնեն երկրի մեծ մասի շուրջը եղած յարմար հաղորդակցութեան գիծը։ Այնուհետև կը մնայ հաղորդակցութեան գծեր անցկացնելը երկրի մէջ։ Բոսֆորի ափերում նկատում են այդ բոլորը, Մեքքայի շերիֆին ուղարկում են առատ ընծաներ, Եմենի նահանգապետին տալիս են անընդհատ հրահանգներ. սակայն իրերի լօգիկան առաջ է գնում իր ճանապարհով, առաջացնելով նորանոր դժուարութիւններ խալիֆատի համար։

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԳԱՆՁԱԿԻՑ

Օգոստոսի 1-ին

Ամիս ու կէս անձրև չէր գալիս. ամեն ինչ այրվեց, խորովվեց։ Գանձակի այգիների խաղողին մեծ վտանգ էր սպառնում. հատիկները փոշոտվել, կուչ էին եկել ջրի բացակայութիւնից։ Բուսական կեանքը կարծէք աշնան մէջն է մտել. բնութեան տեսարանը կատարելապէս աշնան տպաւորութիւն է թողնում։

Գանձակի ազգաբնակութեան մի նշանաւոր տոկոսը ապրում է այգիներից ստացած արդիւնքով, սակայն երբեմն հիւանդութիւնը, երբեմն կարկուտը, իսկ այս տարի սարսափելի երաշտը այն աստիճան աւերմունքներ են գործել, որ խեղճ այգետէրը, եթէ ապաւինած է միայն այգուն՝ բոլորովին զրկվում է ապրուստի միջոցներից։

Ջուր չը լինելու պատճառով համարեա բոլոր մթերքները թանգացել են։ Ջրաղացում ջուր չը կայ ցորենն աղալու, ուստի ալիւրի պուդը ծախվում է 1 րուբլի 50 կոպէկով, չը նայած որ՝ ցորենի պուդը 1 րուբլի 15 կոպէկ է։ Գանձակի գետը զուրկ է մի կաթիլ ջրից անգամ։ Այսպիսի հանգամանքներում հասկանալի է, որ թշուառ այգետէրերը ստիպված ջրադողութեան պիտի դիմեն։ Կռիւներ, վէճեր, աղմուկներ ամեն օր անպակաս են մեզանում ջրաբաշխութեան ժամանակ։ Սեխն ու ձմերուկը, որոնցով ամառ ժամանակ ապրում է քաղաքիս աղքատ, չունևոր դասակարգը, այժմ թանգացել են, այնպէս որ անկարելի է դարձել նրանցով ապրելը նոյն իսկ։ Հասը 2—3 կոպէկով Գանձակում առհասարակ մեծութեամբ ձմերուկ է առնվել, իսկ այժմ 15—20 կոպէկով է ծախվում։ Անցեալ ձմեռ ձիւնի սակաւութեան, իսկ այս ամառ անձրևի բացակայութեան պատճառով՝ գետինը չորացել է։ Եթէ առաջիկայ ձմեռն ևս առատ ձիւն չը լինի՝ պէտք է վախենալ անպտղաբերութիւնից։

Այսպիսի երաշտութիւն էր տիրում նաև Գանձակի լեռնային մասերում։ Ամարանոցում ջրերը զգալի կերպով պակասել էին. մի քանի աղբիւրներ ցամաքել։ Գիւղերում դ ե մ ի ա (անջրաբերի) արտերը այրված ու խանձված սպասում էին երկնքի ողորմածութեանը։ Ամեն կողմից անձրև էին աղաղակում, ջուր էին խնդրում։ Եւ ահա յուլիսի 29-ին, ի մեծ ուրախութիւն բոլորի, սկսում է անձրև գալ։

Սակայն Գանձակում եկած անձրևի քանակութիւնը շատ քիչ էր՝ համեմատելով այն սարսափելի չորութեան հետ, որ տիրապետում է մեր այգիներում։ Գետինը մի քանի ժամով հազիւ թրջվեց, ծառերը հազիւ զովացան, և ահա կրկին սկսվեց երաշտը. տաքութիւնը, սարսափելի շոգը առաջվայ նման շարունակվում է։ Փողոցների խճուղու քարերը դուրս են ցրվում տաքութիւնից, փոշին անտանելի է դարձնում երթևեկութիւնը։

Ինչպէս լսում ենք, գիւղերում առհասարակ քանակութեամբ կարկուտ է եկել. սարսափելի հեղեղը քշել, տարել է անասունները, վրաններ՝ ընտանեկան կահ-կարասիքով և զանազան իրերով։ Մարդկային զոհեր ևս եղել են։ Գետերում աւազի և կարկտի կոյտերի տակ գտել են օրօրոցում կապած երեխաներ, կանայք և ուրիշ կենդանիներ։ Ինչպէս ասում են, Գետաբէկի հանքագործարանում աշխատանքը դադարած է հեղեղի պատճառով, որը ամեն բան ծածկել է, բոլոր անցքերը լցրել է։ Առ այժմ թէ մարդկային և թէ կենդանական զոհերի թիւը յայտնի չէ։ Մեծ վնաս են կրել նաև Խաչակապ, Կիրանց և Փիր գիւղերի արտերը։

Տնտեսական ճգնաժամը իր ահաւոր, ճնշող թևերով սպասում է յիշեալ գիւղացիների շէմքի առաջ։ Ձմեռը կը գայ և ամեն կողմից սրտամաշուկ բողոքներ կը լսենք՝ «հաց չը կայ, թանգութիւն է...»

Սիմ. Ցակոբեանց

ՆԱՄԱԿ ԱԽԱԼՑԽԱՅԻՑ

Յուլիսի 27-ին

Ախալցխան դեռ շատ հեռու է բարեկարգ քաղաքների շարքը մտնելուց. նիւթական անապահովութիւնն է պատճառը, թէ հասարակութեան մասսայի տգիտութիւնը, այդ չեմ կարող հաստատ ասել, իսկ աւելի ճիշդը՝ երկուսն էլ են խոչնդոտները։

Քաղաքումս տարածված են մի քանի տեսակ անորոշ հիւանդութիւններ, մանաւանդ երեխաների մէջ. զոհերի թիւը պակաս չէ. վերջերումս

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՏԻՊԸ ԵՒ ԱՍՏԻՃԱՆԸ

(Ըստ Ն. Միխայլովսկու)

«Մշակի» 123, 125, 128 և 131 համարներում մենք աշխատեցինք ծանօթացնել ընթերցողներին Նիկոլայ Միխայլովսկու՝ առաջադիմութեան տեսութեան հետ, սակայն այդ ծանօթութիւնը միակողմանի կը լինի, եթէ ընթերցողին անյայտ մնայ նրա տեսութիւնը զարգացման տիպի և աստիճանի մասին։ Այդ պակասն ենք ուզում լրացնել այս յօդուածով։

Դեռ իր «Ինչ է առաջադիմութիւնը» վերնագրով յօդուածում Միխայլովսկի զգուշացնում է ընթերցողին չը կարծել, թէ իր (Միխայլովսկու) տեսակէտով «մարդկութեան ոսկեդարը ոչ թէ ապագայումն է, այլ անցեալում»։ Իր հետևեալ փիլիսոփայական յօդուածում («Теорія Дарвина и общественная наука») Միխայլովսկի պաշտպանում է Ժան-Ժակ Ռուսսօին հետևեալ խօսքերով. «Ռուսսօն տեղ-տեղ ուղղակի ասում է, թէ անհրաժեշտ է յետ դառնալ դէպի այն (երբէք գոյութիւն չունեցած) բնական դրութիւնը, որ նա նկարագրում էր այնքան պայծառ գոյներով։ Բայց ուրիշ տեղերում նա նոյնքան դրական կերպով պնդում է, թէ այդ վերադարձը ոչ հնարաւոր է, ոչ էլ ցանկալի։ Բարեխիղճ քննադատը կը նկատի անշուշտ, որ Ռուսսօն իսկապէս ցանկանում է, որ մարդիկ յետ դառնան ոչ թէ դէպի նախնական կեանքը, այլ դէպի այդ կեանքի, այսպէս ասած, չափակցութիւնները (պրօպօրցիաները), այնպէս որ Ռուսսօյի պահանջածը իսկապէս այն չէր, որ մարդս հրաժարվի գիտութիւնից, տեխնիկական գիւտերից ու կատարելագործութիւններից և քաղաքակրթութեան մշակած բարոյական գաղափարներից, այլ որ այդ գիտութիւնը, գիւտերը և գաղափարները ստանան ուրիշ ուղղութիւն։ Գիտութեան վրա յարձակվելով, Ռուսսօն չէր հերքում գիտութիւնը, այլ միայն պահանջում էր, որ նա ծառայի քաղաքակիրթ մարդկութեանը այնպէս, ինչպէս ծառայում էին վայրենի մարդուն իր ունեցած ողորմելի գիտելիքները։ Երբ Ռուսսօն տրտնջում էր, թէ մեզնում կան բնագէտներ և երկրաչափներ, բայց չը կան քաղաքացիներ, նա ցանկանում էր ոչ թէ այն, որ ջնջվեն բնագէտներն ու երկրաչափները, այլ այն, որ նրանք դառնան քաղաքացիներ»։

Վերադառնալ անցեալի չափակցութիւններին, անցեալի տիպին, բայց պահպանել ներկայ զարգացման աստիճանը,—ահա այն իղձը, որ քարոզում է Միխայլովսկի իր բոլոր յօդուածներում։ Այդ հայեացքը սակայն ամենից լաւ արտայայտված է նրա «Борьба за индивидуальность» յօդուածում, որից և կօգտվենք մեր յօդուածի հետևեալ մասերում։

Նախ քան զարգացման տիպի և աստիճանի բուն տեսութեանը դիմելը՝ Միխայլովսկի աշխատում է ապացուցանել, թէ զարգացման երևոյթները չեն կարող բացատրվել ամբողջապէս Դարվինի տեսութեամբ, և յայտնում է իր համամտութիւնը գերմանացի գիտնական Նէգէլիի հետ, որ պնդում է, թէ «գործարանական մարմնին ի բնէ յատուկ է ձգտումն կերպարանափոխվել ու ստանալ աւելի բարդ ձև»։

«Ըստ դարվինիստների, ասում է Միխայլովսկի, աշխարհիս երեսին գոյութիւն ունեցող ամբողջ օրգանական կեանքը առաջ է եկել մի քանի ամենահասարակ ձևերից շնորհիւ միահամուռ ներգործութեան երկու ֆիզիօլօգիական գործօնների՝ ժառանգականութեան և յարմարման։ Առաջինը պահպանողական տարր է, երկրորդը՝ առաջադիմական։ Գոյութեան կռիւը և ընտրականութիւնը պաշտպանում են թոյլ, շրջապատող պայմաններին նուազ յարմարվող անհատների ջնջումը և զօրեղ, յարմարված անհատների յաղթանակը։ Ահա դարվինիզմի ամենապարզ հիմքերը։ Բայց նրանք ցոյց են տալիս միայն, թէ անհատի «ձևը» կարող է սաստիկ փոփոխվել ընդհանրապէս։ Իսկ թէ կընդարձակվի՞ արդեօք այդ «ձևը», թէ կը սահմանափակվի, այդ ուրիշ հարց է, որին դարվինիստները վերին աստիճանի անորոշ և երկիմաստ պատասխան են տալիս։ Դարվինը բերում է մի քանի ապշեցուցիչ օրինակներ թոյլ անհատների յաղթութեան, ինչպէս յաղթանակը տկարաթև կղզիական միջատների, տեսողութեան և շարժման գործարաններից զուրկ օտարակերների (պարազիտ), այրաբնակ կոյր կենդանիների և այլն, որոնք յաղթում են իրանց աւելի ճոխ օժտված ցեղակիցներին հէնց իրանց տկարութեան, կուրութեան, անշարժութեան շնորհիւ։ Եւ սակայն, նոյն Դարվինը պնդում է, թէ գոյութեան կռիւը և ընտրականութիւնը դէպի կատարելագործութիւն են տանում գործարանաւոր մարմինը, կատարելագործութիւն ասելիս ենթադրելով երբեմն յարմարումն, երբեմն էլ անհատի ոյժերի և ընդունակութիւնների աճումը։ Բայց այդ տեսակ աճումն, իբրև հետևանք դարվինական սկզբունքների, շատ երկբայելի է։ Գոյութեան կռւի, ընտրականութեան և օգտակար յարմարումների միջոցով գործարանաւոր մարմինը կարող է կրել փոփոխութիւններ ամեն տեսակ ուղղութեամբ, թէ ոյժերի և ընդունակութիւնների աճման, թէ նրանց նուազման ուղղութեամբ։

«Սակայն ինչպէս բացատրել այն երևոյթը, որ երկրիս երեսին երևան են եկել վերին աստիճանի բարդ օրգանիզմներ, որոնք իրանց ոյժերի և ընդունակութիւնների քանակութեամբ անհամեմատ բարձր են օրգանական կեանքի սկզբնաձևերից։ Բանն այն է, որ Դարվինի տեսութեան մէջ պէտք է որոշել երկու կողմ, օրգանական կեանքի՝ մի քանի սկզբնաձևերից ծագելու ընդհանուր գաղափարը և յատկապէս Դարվինին պատկանող բացատրութիւնը այն ճանապարհի, որով ընթացել է և ընթանում է օրգանական աշխարհի զարգացումը։ Որքան և սրամիտ լինի այդ բացատրութիւնը, որքան էլ նուրբ և բեղմնաւոր լինի Դարվինի գործը, բայց և այնպէս մի քանի գիտնականներ ենթադրում են, թէ նրա հիպօթէզան բաւարար չէ։ Նրանք չեն հերքում ոչ միայն արարածների տեսակների փոփոխութիւնը, այլ և յատկապէս դարվինական սկզբունքները՝ յարմարվածների ընտրութեան և գոյութեան կռւի, միայն թէ նրանք այդ սկզբունքների կողքին դնում են մի առանձին սկզբունք, զարգացման սկզբունքը, որի համաձայն տեսակների փոփոխութիւնը տեղի կունենար, եթէ նոյն իսկ գոյութիւն չունենային ընտրականութիւնը, օգտակար յարմարումները և գոյութեան կռիւը։ Զարգացման այդ օրէնքը վաղուց արդէն ընդունված է սաղմաբանութեան մէջ, բայց շատ քչերն են բացատրում նրանով տեսակների ծագումը։ Այդ օրէնքը հիմնվում է այն ենթադրութեան վրա, թէ կազմակերպ նիւթին յատուկ է ժամանակի ընթացքում հետզհետէ ընդունել աւելի ու աւելի բարդ կազմութիւն։ Այդ յատկութեան մէջ չը կայ ոչինչ միստիկական բան։ Ինչպէս մագնիսի սլաքին յատուկ է ուղղվել մի ծայրով միշտ դէպի հիւսիս. ինչպէս անգործարան բնութեան մէջ որոշեալ տարրերին յատուկ է համախմբվել միմիայն որոշեալ քիմիական միացումներ կազմելու համար և ընդունել միմիայն որոշեալ բիւրեղային ձևեր. ինչպէս, վերջապէս բջիջի մէջ՝ ածխածնի, ջրածնի, թթուածնի և ազոտի հիւլէները ձգտումն են ցոյց տալիս միանալ հետզհետէ աւելի ու աւելի բարդ և բարձր միութիւններ կազմելու համար, այնպէս էլ իրանց, բջիջներին յատուկ է միանալ հետզհետէ աւելի

երեք թէ չորս յանկարծամահ լինելու դէպ-քեր էլ եղան հասակաւորների մէջ, որոնց ա-րեահար անունը տուին, սակայն կասկածների բևահար անունը տուին, սակայն կասկածների նշաններով. տենդ, հարբնք. կարմրուկ տարած-ված են երեխաների մէջ համարեա ամեն մի տնում: Երկու բժիշկներ անընդհատ գործում են օր ու գիշեր, այնու ամենայնիւ քաղաքային հիւանդանոցի կարիքը զգալի է երթևեկների համար, որովհետև ամենքը միջոց չունեն բժիշկ հրաւիրելու իրանց հիւանդների համար և տնա-յին դեղերով թէ վնասում են հիւանդին և թէ հիւանդութեան տարածման նպաստում: Թէպէտ սկզբունքով որոշված է քաղաքային հիւանդանոց ունենալ երթևեկների համար ի յիշատակ Պուշ-կինի, և մանր մունր նուիրատուութիւններ հա-ւաքված են յօգուտ հիւանդանոցի, բայց դեռ ևս հաստատ հիմքի վրա չէ դրված և քաղաքը մի-ջոց չունի մշտական որոշեալ գումար յատկաց-նելու հիւանդանոցի ապահով պահպանութեան համար, ուստի կողմնակի աղբիւրներ են որո-նում ի կատար ածելու վերոյիշեալ օգտակար որոշումը:

Անցեալ օր կրկին մի հրդեհ պատահեց օր ցե-րեկով. երկու աղքատիկ խրճիթներ կրակի ճա-րակ դարձան, իսկ հարևան տները և ետևի խանութները զգալի վնասներ կրեցին, որոնք կահկարասիք դուրս կրելով, կոտրելով, ջարդե-լով իբրև թէ փրկում էին իրանց ստացուածքը, իսկ տանիքները քանդում էին և հողն ածում կրակի վրա՝ թէ մարելու և թէ տարածման ա-ռաջն առնելու: Այդ ժամանակ քաղաքի հրդեհա-շէջ մեքենաները բերելու և գործադրելու համար բաւական ժամանակ խլվեց, մինչև որ յայտնվե-ցին ջուր սրսկող մի մեքենայ, մի քանի բահեր, բրիչներ, աքցաններ և երկու տակառ ջուր: Գո-վելի է մեր ջահիլների եռանդը, որ այդպիսի դժբաղդ դէպքերում անձնուիրաբար մտնում են բոցերի մէջ, փրկում ապրանքը, քանդում և հանգցնում կրակը՝ հող և ջուր թափելով բոցերի վրա. իսկ եթէ գիշերը պատահէր, որքան իրա-բանցում և որքան զարհուրելի տեսարաններ և զոհեր կարող է հասցնել հրդեհը: Հիմա են մտա-ծում յատուկ հաստատված կանոնադրութեամբ կամաւոր հրդեհաշէջների ընկերութիւն կազմել, որի անդամների մի մասը հրդեհի ժամանակ ան-միջապէս հասնելու է և գործելու համաձայն հր-բահանգի հրդեհը մարելու համար, իսկ միւս անդամները պարտական են որոշեալ մի տուրք վճարելու տարեկան ծախսերի համար: Առաջին տեսակի անդամները կոչվելու են գործող, իսկ վերջինները՝ օժանդակող: Հրահանգի բրօշիւրներ և յայտարարութիւններ տարածված են հասա-րակութեան մէջ և հրաւիրվում են ստորագրվել քաղաքային վարչութեան մատեանում: Չը դի-տեմ որքան արդիւնաւոր և հիմնաւոր կը լինի այդ որոշումը, սակայն աւելորդ չի լինի այժ-մեանից, որքան և աղքատ լինի քաղաքային կասսան, ձեռք բերել մի քանի կանոնաւոր մե-քենաներ, ունենալ վարձված մի քանի «տաչկա-ներ» և մի խումբ յատուկ հրդեհաշէջներ, որոնք ամեն մի դժբաղդ պատահարում կարողանան անմիջապէս հասցնել տակառներով ջուրը, մե-քենաները և վարձատրվեն դրամական որոշեալ, պայմանաւորված չափով:

Քաղաքային վարչութեան գանձարանի աղքա-տութիւնը չէ պատճառը, որ քաղաքի մաքրու-թեան հարցը չէ դրված հաստատ հիմքերի վրա: Փողոցապահները բղաւում են միշտ՝ աւլեցէք, մաքրեցէք, ջրեցէք դռներից առջևը. այդ հրա-մանը կատարվում է միմիայն մի քանի յայտնի փողոցներում, իսկ մնացած տեղերը կոյանոց է, աղբի շտեմարան է. այստեղ հոգ չէ, մեծաւոր-ները չեն տեսնում. կարծես էպիդէմիան հարե-ւանից չէ կարող մուտք գործել դրան առջև մաքուր աւլված տան մէջ: Քաղաքիս մաքրու-թիւնը նմանում է այն մարդուն, որ վրայից հագած է մաքուր զգեստներ, իսկ մարմինը պատած է ամենազարշելի, կեղտոտ և հոտած շապկով: Մեր կարծիքով, դժուար չէ քաղաքա-յին վարչութեան համար կազմակերպել քաղա-քային մի քանի յանձնախմբեր, որոնց պարտա-կանութիւնը կը լինի հսկել իրանց թաղերի մաքրութեան վրա, պարտաւորեցնել ամենքին օրինակելի մաքրութիւն պահպանել դրանը, տա-նը, պարտէզում և ամեն տեղ. պարտաւորու-թիւնից չեղվողին տուգանքի ենթարկել:

Երէկվայ օրը Ախալցխայի ինտելիգենտ դասա-կարգը բաղդ ունեցաւ մի հոգեկան բաւականու-թիւն վայելելու քաղաքիս ձմերային ակմբանոցի դահլիճում: Այնտեղ դերասան Կարինեան, տե-ղական սիրողների մասնակցութեամբ, ներկա-յացնում էր «Ոճրագործի ընտանիքը»: Մենք վա-ղուց է կարօտ էինք մի լուրջ դերասանի ներ-կայացումին և պ. Կարինեան, իսկապէս ասած, գեղեցիկ տպաւորութիւն թողեց հանդիսականնե-րի վրա: Բայց ափսոս որ մուտքը շատ պակաս էր սպասվածից, չը նայելով որ աֆիշաներում յայտարարված էր, թէ արդիւնքի կէսը յատկաց-վում է Պուշկինի անունով նոր բացվելիք հիւան-դանոցին երթևեկների համար:

Աւ. Աս.

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Մեզ հաղորդում են, որ Անդրկովկասում ռուս գիւղեր հիմնելու նպատակով յարմար են գտնված մինչև 50 կտոր հող: Մանրամասն հետազօտու-թիւնը պէտք է պարզի, թէ այդ հողերի վրա որքան տուն կարելի է հաստատել և թէ գիւ-ղերը ո՞ր տեղերում պէտք է հիմնվեն: Այդ հե-տազօտութեան մի մասը յանձնված էր հանգու-ցեալ Ա. Պարվիցկուն, որ անցեալ յուլիսին մե-ռաւ Շուշու մօտ՝ կառքից ընկնելով ձորի մէջ: Այժմ Պարվիցկու յանձնարարութիւնը տրված է Ֆ. Մարկովին, որ պէտք է ներկայ 1899 թուին վերջացնի բոլոր հողերի նկարագրութիւնը և ներկայացնի բնակութիւն հաստատելու համար ունեցած յարմարութիւնների մասին իր եզրակա-ցութիւնները:

—

Ներկայ օգոստոս ամսին Սև ծովի արևելեան ափերում պէտք է ժողովվեն շատ պետական անձեր՝ երկրագործութեան մինիստր Երմոլօվ, ֆինանսների մինիստր Վիտտէ և ուրիշներ: Այդ անձինք Սև ծովի ափերում ձեռք են բերել հո-ղի կտորներ, որոնց վրա զարգացնում են հա-րաւի գիւղատնտեսութիւն և շինել են գեղեցիկ տներ ապրելու համար: Որոշված է, որ այդտեղ պէտք է կառուցվի երկաթուղու գիծ՝ միացնե-լով Սուխումը Տուապսէի և Եկատերինօդարի հետ: Անկասկած Սև ծովի ափը կը դառնայ թէ բուժարաններ և թէ ամարանոցներ շինելու հա-մար մի գեղեցիկ տեղ: Հողի գները անդադար բարձրանում են. այդ պատճառով հողի կտոր-ները շատ արագ անցնում են ձեռքից ձեռք: Պէտք է ցաւել սակայն, որ արդիւնագործական նպատակով դեռ շատ քիչ գործ է կատարվել, և մինչև այժմ տեղի ունեցած ծախքերը աւելի շը-ռայլութիւն են ներկայացնում:

—

Մի ժամանակ մատուտակ կամ քաղցր բիան (солодковый корень) կոչված բոյսը ժողովվում էր Գանձակի նահանգի տափա-րակում, երկաթուղու գծի մօտակայքում՝ Գան-ձակ, Լեաքի, Ուջարի և ուրիշ կայարան-ների շուրջը: Ներկայումս մատուտակի քա-նակութիւնը այդ տեղերում պակասել է և նոր ձեռնարկողները, որոնելով նորանոր տեղեր, կանգ են առել Ղուբայի գաւառի տափարակի վրա, ուր բիանը բուսնում է մեծ քանակութեամբ և ունի ցանկալի լաւ յատկութիւններ: Տեղա-կան գիւղացիները ժողովում են բոյսը և յանձ-նում ձեռնարկողներին: Ամենամեծ քանակու-թիւնը այժմ հաւաքվում է Դավաչի կայարանի մօտերքը:

—

«Торгово-Промышленная Газета» լրագիրը հա-ղորդում է, թէ «Բագուի խողովականցք» ակցիո-ներական ընկերութիւնը իրաւունք է ստացել աւելացնել իր դրամագլուխը, բաց թողնելով 1600 ակցիա 600,000 րուբլի արժողութեամբ:

—

Մեզ տեղեկացնում են, որ Թիֆլիսի մանկա-բարձական դպրոց մտնել ցանկացող անձինք պէտք է աչքի առաջ ունենան, որ խնդիրներ ընդունվում են մինչև ներկայ օգոստոս ամսի 22-ը, որից յետոյ խնդիրքների ընդունելութիւնը դադարեցնվում է:

—

ԲԱԳՈՒԻՑ մեզ գրում են. «Վերջին ամիսները արդիւնաբերած նաւթի քանակութիւնը զգալի կերպով պակասում է: Այդ հանգամանքը աւելի զգալի է դառնում նաւթագործների համար, ֆօնտանների բացակայութեան պատճառով: Պա-հանջը օրից օր աւելանում է, մանաւանդ տար-վայ յուլիս և օգոստոս ամիսներին, երբ ամեն տեղ աշխատում են լրացնել իրանց ծախած ապ-րանքները: Ահա այդ պատճառով յուլիսի վեր-ջերին հում նաւթը ծախվում էր $14^{1}/_{2}$ կոպէկով, իսկ մնացորդը $14^{1}/_{8}$ կոպէկով: Օգոստոսի վեր-ջերին հաւանական է, որ այդ գները կը հաս-նեն 15 կոպէկի, գուցէ և աւելի: Կէրօսինի գինն էլ թանգացել է. 25—26 կոպէկով դժուարու-թեամբ են ծախում: Մի խօսքով մի անօրմալ դրութիւն է ստեղծվել:»

—

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐՕՊՕԼԻՑ մեզ գրում են. «Երկա-րատև երաշտութիւնից յետոյ, վերջապէս այս օրերս եղանակը մեղմացաւ: Ցորդ անձրևներ շարունակ գալիս են: Թէև հունձը աւարտվում է դաշտերում, բայց լեռնային մասերին անձրև-ները օգնում են: Ընդհանուր առմամբ հունձը այս տարի միջակից բարձր է, և շատ տեղերում լաւ է. դրան ապացոյց, որ մի քանի օր առաջ 1 ր. 40 - 1 ր. 60 կոպէկ էր հացի փութը, իսկ այս օրերս ծախվում է 1 ր. 10—1 ր. 20 կո-պէկով»:

—

Մեզ գրում են ԵԿԱՏԵՐԻՆՕԴԱՐԻՑ. «Յուլիսի 18-ին, կիրակի օր, տեղիս Կուբան գետի մէջ խեղդվեցին երկու հայ երիտասարդներ (մէկը լու-սաւորչական, միւսը մի կաթօլիկ): Երիտասարդնե-րը գնում են զբօսնելու: Օրվայ 3 ժամին, տօ-թից նեղվելով, կամենում են լողանալով զովա-նալ: Գնում են գետի ձախ ափը, կամուրջից մօտ 25 սաժէն հեռաւորութեան վրա, հանվում ու մտնում են իրանց բոլորովին անծանօթ տե-ղը: Երբ կաթօլիկ երիտասարդը արդէն լողա-ցած դուրս է գալիս, ետևից լսում է ընկերի յուսահատ աղաղակը, որ օգնութեան է կան-չում: Կաթօլիկը իսկոյն վազում է, մի ուռենու ճիւղ կտրում ու պարզում ընկերոջը: Աբգարը բռնում է ճիւղը և դրեթէ եղրին մօտեցած՝ յանկարծ քաշող երիտասարդի ոտի տակն էլ փլվելով՝ գլորվում է ջրի մէջ և երկուսն էլ միաժամանակ խորասուզվելով՝ խեղդվում են»: Լուսաւորչական հայը շուշեցի Աբգար Տէր-Կա-րապետեանն է, որը մօտ ութ տարի է այստեղ էր և յարգված էր բոլոր ծանօթներից: Նա այ-ժմ թողել է մի ծեր և անմխիթար մայր՝ ա-

---

ու աւելի մեծ թւով և կազմել օրգանական կեանքի աւելի ու աւելի բարդ ձևեր: Այդ բար-դացումը կայանում է գործարանների թւի և բազմակերպութեան աճման և աշխատանքի ֆի-զիօլօգիական բաժանման սաստկացման մէջ»:

«Այդպիսով զարգացման օրէնքը անդիմադրե-լի և անընդհատ կերպով մղում է կազմակերպ նիւթը դէպի առաջ, դէպի յետագայ բարդացու-մը: Նրա ազդեցութեան տակ անհատների ոյ-ժերի և ընդունակութիւնների գումարը աճում է շարունակ: Իսկ ընտրականութեան, կուի և օգ-տակար յարմարումների դարվինական սկզբունք-ները աւելի կամ նուազ շեղում են կեանքը այս և այն կողմը այդ ուղիղ առաջադիմական ճա-նապարհից: Օրինակ, տեսողութեան զգայարա-նը, մի անգամ երևան գալուց յետոյ, ոչ մի կերպ չէր կարող անհետանալ, եթէ նրա տիրոջ վրա ազդէր միայն զարգացման օրէնքը: Այդ օրէնքը, ընդհակառակը, պահանջում է տեսո-ղութեան զգայարանի, ինչպէս առհասարակ բոլոր զգայարանների և գործարանների, ա-ւելի ու աւելի բարդացումն: Բայց բնութեան ոյժերը առանձին չեն գործում. նրանք ընդհար-վում են, չէզոքացնում են միմեանց՝ առանց նա-խագծի և նպատակի: Կեանքի պայմանները ստիպում են մի որ և է կենդանու քաշվել այրը կամ ապրել իբրև օտարակեր, և ահա այդտեղ արտայայտվում է դարվինական սկզբունքների ազդեցութիւնը: Գոյութեան համար մղվող փո-խադարձ կուի մէջ օտարակերներից (փորի ճի-ճու և այլն) նրանք յաղթող դուրս կը գան, ո-րոնց տեսողութիւնը թոյլ է և չարժումները թմրած, որովհետև օտարակերութեան պայման-ներում ոտներն ու աչքերը աւելորդ բեռ են մի-այն կազմում: Ընտրականութեան ազդեցութիւ-նը աւելանում է դրա վրա և իբր հետևանք ստացվում է կատարեալ յարմարումն—վերջնա-կան կորուստ շարժման և տեսողութեան գոր-ծարանների: Բայց ընդհանուր առմամբ զար-գացման օրէնքը այնու ամենայնիւ յաղթում է, որով և բացատրվում է բարդութիւնն ու ճոխու-թիւնը ոչ միայն ընդհանրապէս օրգանական կեանքի, այլ և նրա առանձին, անհատական ներկայացուցիչների»:

Զարգացման օրէնքը բացատրելուց յետոյ այ-ժմ կարող ենք անցնել բուն խնդրին, զարգաց-ման տիպի և աստիճանի հարցին:

Անհետացած, նախաջրհեղեղեան կենդանիների մէջ գտնվում են բաւական թւով հետաքրքիր տիպեր, որ Ագասիսը անուանում է մարգա-րէական կամ համադրական (սինթէտիկական): Նրանք ներկայացնում են ի մի ամփոփումն, համադրութիւն մի քանի կենդանիների տիպերի, որոնք հետևեալ երկրաբանական շրջաններում, նրանց թւում և մեր ժամանակ, գոյութիւն ու-նեն միայն զատ-զատ: Այդպէս են, օրինակ, վիթխարի ձկնամողէզը (իխտիօզավր), որ ամ-փոփում էր իր մէջ այնպիսի կազմուածային գծեր, որոնք այժմ գտնվում են միայն զատ-զատ ձկների և սողունների մէջ: Այդպէս է նոյնպէս և վիթխարի լաբիրինթօդօնտը, որի մէջ ի մի էին ամփոփված այժմեան գորտերի, կրիաների և մողէսների առանձնայատկութիւն-ները: Այժմ այդպիսի խառն, անցողական տի-պեր շատ հազուագիւտ են, շատ թոյլ կազմ ունեն և շատ աղքատ են տեսակների կողմից, ինչպէս, օրինակ, խռչող ձուկը: Բայց մի ժա-մանակ նրանք երկրի տէրերն էին, որոնց ա-ռաջ դողում էր ամեն ինչ:

Գերմանացի գիտնական Սնէլլ կազմուածքի տիպերը բաժանում է երկու կարգի՝ իդէալական և գործնական: Իդէալական տիպերը նոյնն են, ինչ որ Ագասիսի համադրականները: Սնէլլը համարում է նրանց առաջադիմական զարգաց-ման ներկայացուցիչներ, որոնց բազմակողմանի և հարուստ բնութիւնից, իբրև մի ընդհանուր աղբիւրից, բխում են ամեն ուրիշ տեսակ ձևեր: Իսկ գործնական տիպերը, ընդհակառակը, միա-կողմանի են և գծուծ, յարմարվում են գոյու-թեան այս կամ այն սահմանափակ պայմաննե-րին և հետզհետէ աւելի ու աւելի նեղացնում են իրանց կեանքի ֆօրմուլան:

Հզօր ձկնամողէզները, թեամատները (պտէրօ-դակտիլ) և այլն չը դիմացան իրանց սեփական ոյժին, և բնութիւնը այդ հրէշներից խլեց նրանց ոյժը և մաս-մաս բաժանեց սահմանափակ, մի-այն ջրում ապրելու ընդունակ ձկներին, ոգոր-մելի սողուններին և այլն: Այդ հանգամանքը պէտք է անշուշտ փոքր ինչ շփոթեցնի այն դար-վինիստներին, որոնք հաւատում են գոյութեան կուի և ընտրականութեան ստեղծագործիչ ոյ-ժին: Նրանցից ամենատաղանդաւորը, Հէկկէլը, ստիպված է եղել արդէն խոստովանել, թէ «բնական ընտրականութիւնը ամեն տեղ նպաս-տում է գործնական տիպերի զարգացման ի վնաս իդէալականներին»:

Ինչումն է իսկապէս կայանում տարբերու-թիւնը իդէալական և գործնական տիպերի մէջ, օրինակի համար, այժմեան ձկների ու մողէզ-ների և հին ձկնամողէզների մէջ:

Ձկնամողէզն ունէր թէ ջրում և թէ ցամա-քում ապրելու համար անհրաժեշտ գործարան-ներ: Նրա գործարանների մէջ աշխատանքի ֆիզիօլօգիական բաժանումը գտնվում էր բա-ւական բարձր աստիճանի վրա: Բայց երբ ձկնամողէզի իդէալական տիպը բաժանվեց ձկան և մողէզի գործնական տիպերի, առաջ եկաւ աշխատանքի բաժանումն անհատների մէջ, ո-րոնց (անհատների) գործարանների մէջ եղած աշխատանքի բաժանման աստիճանը ստորացաւ, —ոմանք պահեցին միայն ջրում ապրելու, միւս-ները միայն ցամաքում ապրելու ընդունակու-թիւնը: Ստորացաւ զարգացման տ ի պ ը:

Սակայն այդ նոր, ստորացած գործնական տիպը կարող է հասնել զարգացման շատ բարձր ա ս տ ի ճ ա ն ի, ինչպէս, օրինակ, ձկները, որոնք միակեցին իրանց մէջ ջրային կեանքին յարմա-րեցրած այնպիսի գործարանամասեր, որոնցից զուրկ էր, ի հարկէ, ձկնամողէզը: Ձկնամողէզը բարձր է ձկից և մողէսից իր տ ի պ ո վ, իսկ նրանք՝ նրանից իրանց ա ս տ ի ճ ա ն ո վ: Նոյն-պէս և այժմեան սեռազուրկ բանուոր մրջիւնը և աշխատելու անընդունակ մայր-մրջիւնը իրանց տիպով ստոր են իրանց միանգամայն և՛ բեղմնա-ւոր և՛ բանուոր նախնիքներից, թէև իրանց միակողմանիութեան սահմաններում կարող են շատ բարձր լինել նրանցից իրանց զարգաց-ման աստիճանով:

Նոյնն է և մարդկանց վերաբերմամբ: Մեր միակողմանի քաղաքակրթութիւնը բարձրաց-նում է մարդկային անհատների զարգացման աս-տիճանը, բայց ստորացնում է նրա տիպը: Նախ-նական մարդու ոյժերը և ընդունակութիւնները համեմատաբար չնչին էին, բայց նրանք բազ-մակողմանի էին և նրանց մէջ տիրում էր հաւասարակշռութիւն: Նրանց կեանքի ֆօրմու-լան կարելի է արտայայտել դիցուք այսպէս a+b+c+d+e: Այժմեան մարդկանց մէջ միա-կողմանի կերպով զարգացել են այս կամ այն ոյժերն ու ընդունակութիւնները, բայց նրանց մէջ, ընդհանուր առմամբ, չը կայ նախկին բազ-մակողմանիութիւնն ու հաւասարակշռութիւնը, նրանց կեանքի ֆօրմուլան կարելի է արտայայ-տել այսպէս, Կիրակոս$=a^2+b^3+c$, Մարկոս $a^4+c^2+e^3$ և այլն: Ցանկալի քաղաքակրթութիւ-նը և հասարակութեան իդէալական կազմակեր-պութիւնը այն կը լինի, որ կը դարձնի առանց բացառութեան բոլոր անհատների կեանքի ֆօր-մուլան հետևեալը՝ $(a+b+c+d+e)^n$, ուրիշ խօսքով, որ թոյլ կը տայ բոլոր անհատներին ունենալ բազմակողմանի, հաւասարակշիռ ոյժեր ու ընդունակութիւններ՝ մարդուս համար հնա-րաւոր ամենաբարձր աստիճանով:

Այս է ահա Միխայլօվսկու տեսութեան էա-կան կէտը, որ անհերքելի է, մեր խորին հա-մոզմունքով, և որ այնքան համակրելի է դարձ-րել շատերի համար այդ ռուս մտածողի անունը:

Տ. Յովհաննիսեան

ռանց կոլէկի: Մեր գործակալ Հայրը այժմ համագանակութիւն է սկսել՝ մօրը Շուշի ուղարկելու համար»:

—

ԴՈՒԲԱՑԻՑ մեզ հաղորդում են հետեւեալը. «Մրգաբուծութիւնը այս տարի միջակ աջողութիւն ունեցաւ: Խաղողը, որ լաւ յոյսեր էր տալիս, երկարատեւ երաշտից փոքր ինչ վնասվեց վերջին շաբաթվայ ընթացքում: Խաղողի բերքը շատ անաջող է: Ցանքի բերքը միջակ է: Ջրի պակասութիւնը վնասեց բրնձի արտերին, որոնց մի նշանաւոր մասը փչացել է»:

—

ԲԱԳՈՒԻՑ մեզ գրում են. «Մեզանում միջնորդները ահագին փող են վաստակում: Այդ դափնիները հանգիստ չը տուեցին մեր ինժեներներին և նրանցից մի քանիսը՝ թողնելով իրանց պաշտօնը, բաց են արել գրասենեակ յատուկ միջնորդութեան համար:»

—

ԱԼԷՔՍԱՆԴՐՕՊՕԼԻՑ մեզ գրում են. «Երէկ, յուլիսի 29-ին, քաղաքից քիչ հեռու, երկաթուղու վագոնները գծից դուրս թռան, որի ժամանակ ծանր վիրաւորվեցին 6 հոգի ծառայողներից: Ասում են 3-ը վախճանվել են արդէն»:

—

ՍԱՄԱՂԱՐԻՑ մեզ գրում են. «Մեր երկրին յատուկ տաքոցն ու դողոցը և նման հիւանդութիւններ արդէն սկսել են երեւան գալ. իսկ կապոյտ հաշն ու փորհարութիւնը երեխաներից բաւական մեծ թւով զոհեր են տանում: Երաշտն ու տաքութիւնը ձեռք ձեռքի տուած դեռ ես շարունակում են իրանց աւերիչ գործողութիւնը: Ցորենի խալվարը (30 պուդը), որ մինչեւ հիմա ծախվում էր 30—35 րուբլի, հիմա սկսել է բարձրանալ 35—40 րուբլի, որը չունեւոր դասակարգի համար չափազանց մեծ գին է: Ինչպէս պատմում են, ցորենի գինը նոյն համեմատութեամբ բարձրանում է և Երեւանի շուկայում: Կալը սկսվելուց յետոյ արդէն յայտնվեց, որ այս տարի մեր դաշտի ցորենը յատկութիւնով խիստ մաքուր և առատ է. առհասարակ սերմը տալիս է մէկին 7—10, որը գոնէ վերջին տարիների համար չը տեսնված երեւոյթ է:»

—

Շիրակի գաւառի ԱՐԳԻՆԱ գիւղից մեզ գրում են. «Քաղաքի շոքերից ազատվելով, հասանք Արգինա: Արեւմտեան Շիրակի մէջ ամենալաւ գիւղը համարվում է Արգինա: Այստեղ է գտնվում վիճակի կառավարութիւնը, այստեղ կայ պօստի կայարան և գրասենեակ, այստեղ է եղել հին ժամանակ նաեւ կաթողիկոսի տունը և մի քանի կաթողիկոսներ այստեղ են թաղված: Այժմ Արգինայում ապրում են 40 տուն թուրքեր և 20 տուն հայեր. այստեղ ապրում էին 50 տուն դուխաբոր աղանդաւորներ, բայց գաղթել են Ամերիկա. միայն 4 տուն դուխաբոր են մնացել: Օդը և ջուրը Արգինայում շատ հրաշալի է: Գիւղի միջով անցնում է Ռահ գետը: Գետի վրա շինված են ջրաղացներ. այդ ջրաղացներից մէկը եւրօպական սիստեմով է և պատկանում է հրէայ Պապկով եղբայրներին: Երկաթուղու կառուցման պատճառով Արգինան կորցնում է իր նշանակութիւնը, որովհետեւ երկաթուղու կայարան նշանակված է Ղըզըլ-Չախչախ գիւղում, որ Արգինայից հեռու է երկու վերստ: Արգինայում և շրջակայ գիւղերում հացի բոյսը շատ առատ է. թէ ցորենը և թէ գարին անցեալ տարուանից շատ են. միայն ծղոնն է պակաս, բայց հացահատիկը շատ լաւ է: Հացի առատ լինելու պատճառը, գիւղացիների ասելով, այն է, որ թէպէտ անձրև քիչ եկաւ, բայց ամեն գիշեր ցող էր գալիս և ջրում էր արտերը. ցողը այս կողմերում շատ շատ է լինում»:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԳԱՂԹԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ԿՐԵՏԷՈՒՄ

—

«Italie» լրագիրը հաղորդում է, որ վերջին շոգենաւը Զմիւռնիայից Կրետէ յետ բերեց 150 մահմեդականների, որոնք Կրետէից գաղթել էին Թիւրքիա: Հայրենիք վերադարձող մահմեդականների մեծամասնութիւնը Կանդիայի բնակիչներ են, որոնք շատ մոլեռանդ են համարվում:

Նրանք պատմում են, որ գաղթածներից շատ շատերը դիտաւորութիւն ունեն վերադառնալ Կրետէ, եթէ միայն թիւրքաց իշխանութիւնները չը սկսեն ամեն միջոցներով պահել նրանց Թիւրքիայում: Թիւրքաց ազգաբնակութիւնը,—ասում են նրանք,—շատ սառն ընդունելութիւն ցոյց տուեց իրանց:

Միւս կողմից, հայերն ես սկսում են գաղթել Կրետէ: Նրանց մեծ մասը ունեւոր մարդիկ են. նրանք անշարժ կալքեր են առնում իրանց համար և, ըստ երեւոյթին, դիտաւորութիւն ունեն վերջնականապէս բնակութիւն հաստատել Կրետէում:

Նոր գաղթականների երրորդ տարրը կազմում են յոյները Կովկասից և վերջապէս, չորրորդը՝ սամոսցիներն են: Ազգաբնակութիւնը աճում է Սամօսում կղզու տարածութեան հետ անհամաչափ կերպով, և այդ պատճառով մտադրութիւն ունեն Սամօսից գաղթել Կրետէ մօտ երեք հազար բնակիչներ: Այդպիսով կրետական կառավարութիւնը կարող է յոյս ունենալ, որ մի քանի տարուց յետոյ Կրետէի ազգաբնակութիւնը կը կրկնապատկվի և երկիրը մշակելու համար բանւոր ձեռքերի պակասութիւն չի զգացվի այլ ես:

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

«Agence Nationale» լրագրի խմբագիրը պատմում է այն խօսակցութեան մասին, որ նա ունեցել է մօտ օրերս գեներալ Մերսիէի բարեկամներից մէկի հետ, նախկին զինւորական մինիստրի Րէննում տրվելի հաւանական ցուցմունքների առիթով: «Հաւատացէք ինձ,—ասեց գեներալի բարեկամը,—որ զինւորական մինիստրը ղեկավարվում էր շատ յարգելի պատճառներով, եթէ նա, հակառակ պ. Հանոտօի դիպլօմատիական խորհրդածութիւնների, պնդեց, որ կապիտան Դրէյֆուս ձերբակալվի և դատաստանի ենթարկվի: Գեներալ Բուադէֆր ճանաչում է, ինչպէս և զինւորական մինիստրը, այն բարձրաստիճան անձին, որը հաղորդեց պաշտօնապէս ֆրանսիական կառավարութեանը՝ թէ ֆրանսիական գլխաւոր շտաբից գաղտնի տեղեկութիւններ են հաղորդում Բերլին: Պարիզի գերմանական դեսպանատունը անմիջապէս խառն է այդ գործում և գեներալ Մերսիէ հաստատ ապացոյցներ ունի իր ձեռքում, որ գերմանական դեսպանութիւնը վաղուց է, որ դարձել է լրտեսութեան բոյն: Գեներալ Մերսիէի նախորդներից մէկը հրամայեց մի անգամ գնդապետ Վենսանին ստուգել գիշերը գերմանական գործակալի երկաթեայ պահարանի պարունակութիւնը: Յանձնարարութիւնը աջողվեց և գերմանական զինւորական գործակալի մօտ պահվող զեկուցագրերից շտապով հանած լուսանկարները և պատճէնները հասցրեցին զինւորական մինիստրին, թէ լրտեսութեան որպիսի սիստեմ էր գործադրվում գերմանական դեսպանատան մէջ: Բացի դրանից, դուք մի մոռանաք մի բան, որ մեծ մասամբ, երբ գործը լրտեսութեան է վերաբերում, սովորաբար բարոյական ապացոյցներ աւելի շատ են լինում, քան նիւթական, բայց Դրէյֆուսի գործի մէջ, ինչպէս հաւատացնում է գեներալ Մերսիէ, էական մեղադրական կէտեր աւելի շատ են, քան բարոյական ապացոյցները»:

—«Frankf. Zeitung» լրագրի Կ. Պօլսի թղթակիցը հաւատացնում է, որ սուլթանը չը թոյլ տուեց բարեգործական նպատակով հրապարակական ներկայացումը, որ պէտք է կայանար անգլիական պահականաւի նաւաստիների և օֆիցէրների մասնակցութեամբ, բրիտանական դեսպան Օ'Կօնօրի և նրա ամուսնու հովանաւորութեան տակ: Չը նայելով դեսպանի պնդումներին, հրապարակական ներկայացումը կայացաւ դեսպանի տանը Թերապիայում:

—Կ. Պօլսից հեռագրում են գերմանական լրագիրներին, թէ սուլթանը հրամայեց յայտնել գերմանական դեսպանին, որ թիւրքաց լրագիրների յարձակումները Գերմանիայի վրա՝ վերջինիս Բաղդադում կառուցանելիք երկաթուղու ծրագրի առիթով, իրան չափազանց անհաճելի են, այդ պատճառով նա խստիւ արգելել է, որ այլ ես լոյս չը տեսնեն այդպիսի յարձակողական յօդուածներ:

—«Reihswer» լրագիրը հաղորդում է, որ մի քանի շաբաթ առաջ սուլթանի Իլդիզ-Քեօսկ պալատում պատրաստվելիս է եղել մի դաւադրութիւն սուլթան Աբդուլ-Համիդի կեանքի դէմ: Դաւադրութեան ղեկավարը մի գեներալ էր: Գործը չէ աջողվել. գեներալը և նրա օֆիցերները ձերբակալվեցին և այն օրից անհետացել են նրանք:

—Երիտասարդ թիւրքերի կուսակցութիւնը նորից կեանքի նշաններ է ցոյց տալիս. Կայիրէում հրատարակվում են երկու նոր լրագիրներ, որոնք արտայայտում են երիտասարդ թիւրքերի ձգտումները. Նրանցից մէկը կոչվում է «Eniin mazlum» (Ճնշվածների գանգատ), իսկ միւսը—«Taazib Istikbal» (Ապագայի հալածանքները):

—«Times» լրագրի Կրէտէի թղթակիցը հաղորդում է, որ կազմակերպված է մի յատուկ յանձնաժողով, որին յանձնարարված է որոշել այն բոլոր հողերի քանակութիւնն ու չափը, որոնք մնացել են Կրէտէից թիւրքերի գաղթելուց յետոյ, նաեւ այն պայմանները, որոնցով կարելի է բնակեցնել այդ տեղերում այն յոյն գաղթականներին, որոնք այդ մասին խնդրամատոյց են եղել: Յանձնաժողովը որոշեց Կանդիայի մօտ գտնվող Մօնօֆատցի շրջանի հողերը, որտեղ գտնվում են բուն թիւրքական գիւղեր, կապալով տալ յոյն գաղթականներին: Կրէտական բանկը փոխառութիւն կը տայ գաղթականներին հողեր գնելու համար, կառավարութեան երաշխաւորութեամբ: Առ ժամանակ յանձնաժողովը մտադիր է թոյլ տալ գաղթելու 5000 ընտանիքի:

„ՄՇԱԿԻ" ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՌՈՒՍԱՑ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԻՑ

—

3 օգոստոսի

ՌԷՆՆ: Առաւօտեան 6 ժամ 45 րօպէին Լաբօրիի վրա րէվօլվէր արձակեցին այն ժամանակ, երբ նա անցնում էր Շատօբրիան ափով: Գնդակը դիպաւ մէջքի մէջտեղը և ծանր վէրք պատճառեց:

ՌԷՆՆ: Լաբօրի անցնում էր Շատօբրիանի ափով, դիմելով դէպի լիցէյ: Մի ինչ որ գզգզված մարդ, որը թագնված էր պատի ետև, դուրս եկաւ իր դարանից, մօտեցաւ Լաբօրիին ետեւից և րէվօլվէր զատարկեց նրա վրա: Վիրաւորվածը վայր ընկաւ աջ կողքի վրա. մի քանի մարդիկ մօտ վազեցին և օգնութիւն հասցրին Լաբօրիին: Մարդասպանը թագնվեց, բայց պատահական վկաները յայտնեցին նրա նշանները—նա ծածկած ունէր գլխարկ և հագած մաշված հագուստ: Սպանութեան փորձը մեծ յուզմունք պատճառեց: Դէմանժի քարտուղար Կօլլէնօ հաղորդում է, որ Լաբօրի վիրաւորված է շատ լուրջ կերպով. նրան դիպել է երկու գնդակ—մէկը մէջքին, միւսը այտին: Սպանութեան փորձի միջոցին Լաբօրի գտնվում էր Պիկարի և Գաստի հետ: Նրանք երկուսն էլ անմիջապէս վազեցին յանցաւորի ետևից, նրանց օգնեցին ոստիկանները, բայց բոլոր ջանքերը իզուր անցան: Այդ միջոցին Լաբօրիին տարան իր բնակարանը: Լուրերին նայելով, վէրքը այնքան ծանր չէ, ինչպէս երկիւղ էին կրում սկզբում:

Զինւորական դատարանի նիստը սկսվեց 6 ժամ 40 րօպէին: Դէմանժ խնդրեց ընդմիջել նիստը առժամանակ, մինչև որ ստոյգ տեղեկութիւններ ստացվեն Լաբօրիի մասին: Դատաւորները հեռացան խորհրդակցելու: Նիստը վերսկսվեց 7 ժամ 20 րօպէին: Դէմանժ յայտնում է, որ թէպէտ Լաբօրի վիրաւորված է և ոչ այնքան ծանր, բայց նա հնարաւորութիւն չունի ներկայ գտնվելու նիստին: Մերսիէ շարունակում է իր ցուցմունքները: Նա շարունակում է յամառութեամբ պնդել, թէ բօրդէրօի հեղինակը Էստէրհազին չէ:

Լաբօրիի վրա րէվօլվէր արձակողը դեռ ձերբակալված չէ, բայց նրա հետքերը գտնվել են քաղաքից դուրս: Նրա ձերբակալութիւնը սպասվում է րօպէ առ րօպէ:

Զինւորական դատարան: Կազիմիր-Պէրիէ պընդում է, որ ոչ մի հաղորդագրութիւն չէ ստացել Լէբրէն-Րէնօից Դրէյֆուսի խոստովանութեան մասին: Մերսիէ առարկում է, թէ Լէբրէն հաղորդել է իրան Դրէյֆուսի խոստովանութեան մասին Գօնզի ներկայութեամբ, այն ժամանակ նա, Մերսիէ, հրամանագրեց Լէբրէնին գնալ Պէրիէի մօտ: Վերջինս իր հերթին վերադառնալով դիպլօմատիական միջնադէպքին, ասում է, որ խորհրդակցել է միայն Մինիստէրի հետ և այդ խօսակցութիւնից այն համոզմունքին է եկել, որ ամեն ինչ կատարելապէս հանգիստ է, այլապէս, աւելացնում է նա, գործը չէր վերջանայ միմիայն մի յայտագրով: Ոչ մի հեռագիր չէ ուղարկված բարեկամ պետութեան: Միջնադէպքը ուռցրած էր:

Բիլիօ պատմում է Շէրէր-Կէստների ապարդիւն քայլերի մասին, այն է Դրէյֆուսի գործով զբաղվող խնդիրների մասին: Ապա նա խօսում է Պիկարի դերի մասին և յայտնում է, որ Պիկար միշտ գործում էր Էստէրհազիի դէմ առանց թոյլտուութեան: Այնուհետև Բիլիօ անցնում է բօրդէրօի քննութեան, բայց ոչինչ նոր բան չէ յայտնում: Ապա նա պատմում է, թէ մի լիօնցի վաճառական, Վիլիօն անունով, հաղորդել է նրան, թէ ինքն ներկայ է եղել երկու օտարազգի օֆիցէրների խօսակցութեան ժամանակ, որոնցից մէկը ասել է. «Զզուելի է տեսնել, որ ֆրանսիացի օֆիցէրները դաւաճանում են իրանց հայրենիքին»: Միւսը պատասխանել է. «Դրէյֆուսը մեզ կը տայ սպառազինական պատրաստութիւնների նախագիծը:» Բիլիօ վերջացնում է խօսքը յայտնելով, որ այլ ես ոչինչ չունի աւելացնելու իր ցուցմունքների վրա: Բարտուի և Պուանկարէի ներկայութեամբ նա արտայայտել է րօպէական կասկած Դրէյֆուսի մեղաւորութեան մասին Պիկարի հետ խօսակցութիւն ունենալուց յետոյ, բայց այնուհետև մինչև այժմ նա երբեք չէ դադարել հաւատացած լինելուց թէ Դրէյֆուս մեղաւոր է: (Երկարատեւ շարժում): Դրէյֆուս վեր է կենում և հաստատ ձայնով երկու անգամ յայտնում է, թէ Վիլիօնի պատմած խօսակցութիւնը հնարած է:

Նիստը ընդհատվեց: Նիստը վերսկսվելուց յետոյ Կավէնեակ յայտնում է թէ հաւատում է Դրէյֆուսի մեղաւորութեան, որ ապացուցել են Լէբրէն-Րէնօի հաղորդածները և հաստատել է կապիտան Դօտէլի վկայութիւնը, ինչպէս և Դրէյֆուսի ասած հետեւեալ նախադասութիւնը. «Եթէ ես տուել եմ դօկումէնտներ, աննշան դօկումէնտներ են եղել տուածներս, և միայն աւելի լուրջ դօկումէնտներ ստանալու նպատակով»:—Կավէնեակ անցնում է այնուհետև բօրդէրօի թւած դօկումէնտներին: Նա ասում է. «Դաւաճանութիւնը դուրս է եկել գլխաւոր շտաբից, տրված դօկումէնտները յայտնի էին միայն Դրէյֆուսին. նա մուտք էր գործում ամեն տեղ, ուր կարելի էր ձեռք բերել այդ դօկումէնտները. նրան յայտնի էր ամեն ինչ»: Կավէնեակ թւում է դօկումէնտները և աւելացնում է. «Էստէրհազին չէր կարող լինել դաւաճանութեան գլխաւոր յանցաւորը. նա կարող էր լինել միայն աննշան գործակից:» Գալով բօրդէրօի ձեռագրին, վկան խոստովանում է, որ այդ հարցի վերաբերմամբ նրա մէջ զարթնում էին կասկածներ: Բերտիլիօնի եզրակացութիւնները չը կարողացան իրան համոզել: Իր կարծիքը այնուհետև փոխվել է: (Շարժում): Վկան ասում է այդ այն պատճառով, որ դրանով իր ցուցմունքը փոխվում է վճռաբեկ ատեանի առաջ:

Ի պատասխան Դէմանժի տուած հարցին, Բիլլիօ խոստովանում է, որ ինքն կասկած է յայտնել Բարտուի և Պուանկարէի ներկայութեամբ: «Իր համոզմունքը—շարունակում է նա—չէ կախված բօրդէրօի ձեռագրից. dossier-ի մէջ կան փաստեր դրա համար, և նա բացատրութիւններ կը տայ այդ հարցի վերաբերմամբ: Արտասահմանից ստացված պաշտօնական հերքումների մէջ նոյն իսկ արտացոլում է ամբողջ ճշմարտութիւնը:

Նախագահի հարցին Անրիի կեղծումի մասին, Կավէնեակ պատասխանում է, թէ Անրիի գործած կեղծումը պէտք է բոլորովին մի կողմ թողնել այն փաստերի գնահատութիւնից, որոնցով զբաղվում է ներկայ դատարանը: Դրէյֆուս վեր է կենում. «Ինձ զարմացնում է, ասում է նա, որ Անրիի կեղծումը բաց անող անձը կարող է պնդել իմ մեղաւորութեան վրա:»

Ցուրլինդէն ասում է, թէ հաւատում է Դրէյֆուսի մեղաւորութեան: Դրա ապացոյցն է բօրդէրօն որ, վկայի կարծիքով, վճռական և անհերքելի մի դօկումէնտ է: Դրէյֆուսի դէմ եղած հալածանքը սկսվել է անսպասելի կերպով: Այդ ցոյց է տալիս, որ նրա դէմ չէին կարող լարված լինել դաւեր, և որ Էստէրհազին չէր կարող կազմել բօրդէրօն: Իրան առաջարկված հարցին Ցուրլինդէն պատասխանում է, թէ յիրաւի բօրդէրօի մասին ամբողջ ճշմարտութիւնը իմանալու համար պէտք էր գտնել նրա մէջ յիշված դօկումէնտները: Դրէյֆուս յայտնում է, որ ինքը համաձայն է Ցուրլինդէնի հետ. «Որովհետև, ասում է նա, ինքն էլ ճշմարտութիւն է փնտռում»: (Շարժում):

Գեներալ Շանուան ասում է, թէ ինքն հաւատում է Դրէյֆուսի մեղաւորութեան:

Երբ Հանօտօ սկսում է տալ իր ցուցմունքները, ներկայ եղողների մէջ նկատվում է մեծ յուզմունք: Նա յայտնում է, թէ երբ Մերսիէ հաղորդեց իրան այդ գործի մասին, ինքն առարկութիւններ արեց Դրէյֆուսի դէմ եղած մեղադրիչ փաստերի էութեան վերաբերմամբ: Նա խօսում է այնուհետև մի օտարազգի դեսպանութեան հետ ունեցած բանակցութիւնների մասին, որոնք վերջացան դատի նախընթաց օրը Րէյսմանի յետ կանչելովը, որով անկասկած լուրջ դրութիւնը աւելի ես բարդացաւ: Հանօտօն խնդրում էր Մէրսիէին ընթացք չը տալ գործին, բայց Մերսիէ անյողդողդ էր: Պանիցարդիի հեռագրի թարգմանութեան մասին Հանօտօն ասում է, թէ իրան յայտնի էր միայն այն վերսիան, որ կազմված է եղել տեղեկատու բիւրօում:

Նիստը փակվեց մինչև չորեքշաբթի: Դատաւորները ցրվեցին առանց միջնադէպքերի: Լըսվում էին աղաղակներ՝ «կեցցէ զօրքը, կեցցէ արդարադատութիւնը:»

Լաբօրիի առողջութեան մասին յայտնված բիւլլետէնում ասված է, թէ գնդակը թափանցել է կրծքավանդակի յետին խուշը աջ կողմից: Արիւնահոսութիւնը առայժմ թոյլ չէ տալիս շօշափել գնդակը: Բժիշկը դեռ չէ կարող ասել, արդեօք անվնաս են մնացել թոքերը և մէջքի ուղեղը. ենթադրում են, որ եթէ բարդութիւններ չը լինեն, Լաբօրին կարող է գնալ դատարան մի շաբաթից յետոյ: Յանցաւորը դեռ ես չէ ձերբակալված, չը նայելով եռանդուն հետամտութիւններին: Շարունակում են փնտռել:

ՊԱՐԻԶ: Մինիստրների խորհրդում Դէլկասէ հաշիւ ներկայացրեց իր Պետերբուրգ գնալու, իրան ցոյց տրված սրտագին ընդունելութեան, իր և կոմս Մուրավիէվի մէջ փոխանակված կե-

նացների և առհասարակ այն կապերի ամրութեան ապացոյցների մասին, որոնք հետզհետէ աւելի և աւելի սերտ են դառնում և կապում են Ռուսաստանը և Ֆրանսիան նրանց ընդհանուր օգտի համար։

Արդարադատութեան մինիստրը հաղորդեց այն քննութեան մասին, որ սկսված է քրէական օրէնքների 87 և 89 յօդուածների հիման վրա դաւադրութեան գործի մասին և որին կը աըրվի ըստ կարելոյն արագ ընթացք։

ՆԻԺՆԻ-ՆՕՎԳՕՐՕԴ։ Այս գիշեր այրվեց «Կավկազ և Մէրկուրի» ընկերութեան նաւը տոնավաճառային ապրանքով, որ ուղարկվում էր Անդրկասպեան երկիրը։ Վնասը մօտ 150,000 րուբլի է։ Բեռի մի մասը ապահովագրված է «Россія» ընկերութեան մէջ։

3 օգոստոսի

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ։ Ֆինանսների մինիստրութեան կողմից հրատարակված է.

«Վերջին ժամանակները ռուսաց բօրսաներում նկատվում էր շատ արժէթղթերի, մանաւանդ դիվիդենդային արժէթղթերի գների խիստ կերպով անկումը։ Այդ երևոյթների պատճառները թագնված են մասամբ եւրօպական բոլոր դրամական շուկաների ընդհանուր պայմանների մէջ, մասամբ էլ ռուսաց առևտրա-արդիւնաբերական կեանքի վերջին անցքերի մէջ. բաւական մեծաքանակ դրամագլուխների դէպի հեռաւոր Արևելք ու Ասիայի ուրիշ մասեր, Աֆրիկա և Աւստրալիա ուղղվելու ազդեցութեան տակ և արևմտեան եւրօպական պետութիւններում բաւական նիւթական միջոցներ գրաւող արդիւնաբերական գործունէութեան կենդանանալու պատճառով, դրամական շուկաները սաստիկ ճնշված դրութեան մէջ են, որ արտայայտվում է նոյն իսկ առաջնակարգ տոկոսաբեր թղթերի մեծամասնութեան գնի ընկնելու և զեղչման տոկոսի բարձրանալու մէջ։ Անգլիական կոնսօլները, որոնց արժէքն էր 113% երկու տարի սրանից առաջ, այժմ ընկել են 106%-ից ցած, գերմանական 3% փոխառութիւնը, որ հասել էր մինչև 100%, այժմ գնում է 90%-ից ցած. ֆրանսիական 3% ռենտան, որ հասնում էր մինչև 105%, այժմ դժուարութեամբ է պահպանվում 100%-ի մօտ։ Զեղչման տոկոսը, որ 1897 թւի յուլիսին կազմում էր 2% Անգլիայում ու Ֆրանսիայում և 3% Գերմանիայում, հասել է այժմ մինչև 5%. բացի այդ, հաւանական է, որ երբ աշնան դրամի պահանջը սաստկանայ, զեղչի տոկոսը կը հասնի աւելի բարձր չափերի։ Արևմտեան Եւրօպայի դրամական շուկաներում գոյութիւն ունեցող գործերի այդ դրութիւնը ազդեց, ի հարկէ, և մեր շուկաների վրա, բայց ոչ այն չափով, որքան կարելի էր սպասել,—պետական 4% ռենտայի գինը ընկաւ 1898 թւի մարտին իր ունեցած ամենաբարձր արժէքի համեմատութեամբ միմիայն 2½%, իսկ զեղչի տոկոսը 3 ամսեայ մուրհակների համար բարձրացաւ 4½%-ից (1897 թւի յուլիս ամսին) մինչև 5½%։ Անկասկած է։ որ եթէ Ռուսաստանում չարունակվէր անփոխանակելի թղթադրամների շրջանառութիւնը. համաշխարհային դրամական շուկայի ներկայ դրութիւնը աւելի ևս սաստիկ ազդեցութիւն կունենար մեր գործերի վրա, պատճառ դառնալով կուրսի անկման և դրա հետ կապված բոլոր տխուր երևոյթների։ Անկախ ընդհանուր բնաւորութիւն ունեցող վերոյիշեալ պատճառներից, որոնք առաջացնում են ճնշված դրութիւն առհասարակ բոլոր դրամական շուկաներում, մեր բօրսաների վրա ամենավերջին ժամանակներս ազդեցութիւն են անում մի քանի խոշոր ձեռնարկողների գործերի մէջ տեղի ունեցող դժուարութիւնները։ Այդ դժուարութիւնները բնական հետևանք են անցեալ ոգևորութիւնների։ Մեր առևտրա-արդիւնաբերական գործունէութեան վերջերումս կենդանանալու միջոցին, որ շատ օգտակար էր երկրի համար, տեղի ունեցաւ բօրսային սպէկուլիացիա, և սկսվեցին մի քանի ձեռնարկութիւններ այնպիսի չափերով, որոնք չէին համապատասխանում նրանց հիմնադիրների նիւթական կարողութեան։ Ֆինանսների մինիստրութիւնը ամեն կերպ աջակցելով արդիւնաբերութեան առողջ զարգացման, մի քանի անգամ պաշտօնապէս և մասնաւոր կերպով զգուշացրել է թէ հասարակութիւնը և թէ շահ ունեցող շրջանները, թէ չը պէտք է չափազանց գրաւվել բօրսային խաղով. բայց, դժբաղդաբար, այդ նախազգուշացումները միշտ չէին ունենում պատշաճաւոր ներգործութիւն։ Այդ հանգամանքները և նրանց հետ մի քանի արդիւնաբերական ձեռնարկութիւնների ծայրայեղ անկանոն կառավարութիւնը քայքայեցին առանձին կապիտալիստների գործերը, որի հետևանքն եղաւ այդ կապիտալիստների անուան հետ կապված ձեռնարկութիւնների արժէթղթերի սաստիկ առաջարկութիւն և երկիւղ՝ ուրիշ մի շարք գործերի ապագայի մասին։ Գործերի ներկայ դրութեան առիթով, ֆինանսների մինիստրութիւնը անհրաժեշտ է համարում յայտնել, որ գանձարանը և պետական բանկը գտնվում են շատ լաւ դրութեան մէջ և արդիւնաբերական ձեռնարկութիւնների դրութիւնը միանգամայն բաւարար է, և որ բացի այդ նըկատվում է արդիւնաբերութեան չափազանց աճումը, որ ապահովված է անընդհատ աճող պահանջով և մաքսային պաշտպանութեամբ օտարազգի մրցումից։ Բերքը, որ ազգաբնակութեան վճարող և գնող ոյժի գլխաւոր հիմքերից մէկն է, եղած տեղեկութիւնների համաձայն, ընդհանրապէս բաւարար է։ Ի հարկէ, եւրօպական դրամական շուկաների վերոյիշեալ պայմանները այսուհետև էլ ազդեցութիւն կը գործեն մեր առևտրի և արդիւնաբերութեան վրա, բայց ի նկատի ունենալով մեր ներքին տնտեսական կեանքի վերոյիշեալ նպաստաւոր պայմանները, խօսք անգամ չէ կարող լինել որ և է ընդհանուր առևտրա-արդիւնաբերական ճըգնաժամի մասին։ Դրա հետ միասին, ձեռք առնված միջոցների շնորհիւ, այն ձեռնարկութիւնների մի մասի գործերը, որոնց դրութեան վրա կարող էին ցաւալի ազդեցութիւն ունենալ առանձին կապիտալիստների կրած դժուարութիւնները, մի փոքր կարգի են բերված. ուստի կարելի է յուսալ, որ ռուսաց դրամական շուկան և բօրսաները կազատվեն ամենավերջին ժամանակների դէպքերի ազդեցութիւնից և կը ղեկավարվեն գլխաւորապէս համաշխարհային և ռուսաց-առևտրա-արդիւնաբերական կեանքի ընդհանուր պայմաններով, եթէ, ի հարկէ, դրամական շրջանները և հասարակութիւնը, խրատվելով տխուր փորձից, չեն գրաւվի նորից սպէկուլիացիներով։

Խմբագիր՝ ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Հրատարակիչներ՝ ԹԱԳՈՒՀԻ ՏԻԳՐԱՆԵԱՆ
ԻՍԱՀԱԿ ՄԵԼԻՔ-ԱՂԱՄԱԼԵԱՆ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՄԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ

որոնում է հաշուապահի օգնականի կամ գրագրի պաշտօն։ Ցանկացողները թող դիմեն՝ «Մշակ» լրագրի խմբագրատունը։ 1—5

ԲԺԻՇԿ Գ. Ս. ԳԵՐՑՖԵԼԴ

Մադերեան փողոց, № 5.

որ մասնագէտ է կաշու, միզասեռական (ելեկտրականութեամբ), վեներական և սիֆիլիսի հիւանդութիւնների

ՎԵՐԱԴԱՌՆԱԼՈՎ ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻՑ

Ընդունում է հիւանդներին ամեն օր

Առաւօտեան 9—12 ժ.

Երեկոյեան 5— 8 ժ.

19—60

Մաքուր գինին, ծծմբաջրային եւ աղաջրային

Այդ՝ ամեն ընտանիքի համար ամենակարևոր բժշկական միջոցը կարելի է ձեռք բերել ամենաէժան գնով բոլոր գաւառական յայտնի վաճառականների մօտ, որի քիմիական մաքրութեան և խառնուածքի մասին երաշխաւորում է

Ռ. ԿԵՕԼԵՐԻԱՆ և ԸՆԿ. ՄՕՍԿՎԱՅԻ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆԸ։ Պահանջել անպատճառ, որ ամեն մի սրուակի վրա լինի ընկերութեան նշանը և դրոշմը, և չը մոռացված մետաղաթելի ցանցը իր ընկերութեան պլօմբով. Ռ. Կ. և ԸՆԿ. M. 75287 (14)

Թիֆլիսի քաղաքային վարչութիւնը

յայտնում է, որ օգոստոսի 20-ին, իր առեանում տեղի կունենայ աճուրդ 12000 պուդ նաւթ հայթայթելու քաղաքային փողոցների լապտերները լուսաւորելու համար։ Աճուրդին մասնակցող ցանկացողները՝ կարող են ծանօթանալ պայմանների հետ վարչութեան մէջ ամեն օր՝ բացի կիրակի և տօն օրերից, առաւօտեան ժամը 9-ից մինչև 1-ը։ (4. 8. 15.) 1—3

Թիֆլիսի քաղաքային վարչութիւնը

յայտնում է ի գիտութիւն ընդհանուրի, որ մինչև նոր կարգադրութիւն, Վարչութեան մէջ և դումայում պարապմունքները նշանակված են՝ առաւօտեան 8 ժամից, մինչև ցերեկվայ ժամի 1-ը։ Իսկ կասսան բաց կը լինի 8½ ժամից մինչև 12½-ը։

ՄԵՔԵՆԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱՐԱՆ

Կ. ԽԱՏԻՍԵԱՆԻ, Հ. ԿԵԱՆՋՈՒՆՑԵԱՆԻ ԵՒ ԸՆԿ.

Բ Ա Գ Ո Ւ

ՆՐԱ ԲԱԺԱՆՄՈՒՆՔԸ ԲԻԲԻ-ՀԷՅԲԱԹՈՒՄ

Սկսել է իր գործունէութիւնը,

Ը Ն Դ Ո Ւ Ն Ո Ւ Մ Է Պ Ա Տ Ո Ւ Է Ր Ն Ե Ր

ամեն սիստեմի մեքենաների և գործիքների, մասնաւորապէս հորեր փորելու և նաւթ քաշելու համար՝ չոգեկաթսաների, թորիչների, թուջէ զանազան ձուլուածքների՝ մինչև 1000 պուդ, զանազան պղնձէ ձուլուածքների և այլն և այլն։ Գործարանի պահեստում կարելի է գտնել միշտ Բագուի համար հարկաւոր գործիքներ։

Գործարանի Բիբի-Հէյբաթի բաժանմունքը յանձն է առնում հորեր փորել կապալով Բիբի-Հէյբաթում։

Պատուէրների համար դիմել՝ քաղաքի գրասենեակը (Старо-Полицейская, տուն Արաֆելօվի, տէլէֆոն № 749), գործարան. տէլէֆոն № 54, կամ Բիբի-Հէյբաթի բաժանմունքը՝ տէլէֆոն № 451. (ե. հ. չ)

18—52 M. 35,967 (չ)

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԿՈՒՐՍԵՐ

Ե Ր Կ Ո Ւ Ս Ե Ռ Ի Ա Ն Ձ Ա Ն Ց Հ Ա Մ Ա Ր

ՏԱՍՆՈՒԹԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Առևտրական Կուրսերի նպատակն է՝ մասնագիտական առևտրական կրթութիւն տալ երկու սեռի անձանց և պատրաստել գործնական ճանապարհով հմուտ հաշուապահներ։ Աւարտողները ստանում են ատտեստատներ։

Աւանդելի առարկայք սրանք են՝ 1) Առևտրական Տնտեսութիւն, 2) Առևտրական Թուաբանութիւն, 3) Հաշուապահութիւն (պարզ, կրկնակի և բանկային), 4) Թուաբանութիւն համրիչի վրա, 5) Առևտրական թղթակցութիւն, 6) Առևտրական և մուրհակի կանոնադրութիւն և 7) Գեղագրութիւն, վատ ձեռքի ուղղելը։

Ուսումը սկսվելու է սեպտեմբերի 15-ից։ Ընդունելութիւնը սեպտեմբերի 1-ից, ամենայն օր, առաւօտեան 10-ից մինչև 11-ը, և երեկոյեան 4-ից մինչև 8 ժամը, կուրսեր հիմնողի բնակարանում, Սօլօլակում, Ալէքսանդր Փրիդոնօվի տանը № 9, Սերգիեվսկայա և Նազօրնայա փողոցների անկիւնում։ Ծրագիրը և կանոնները կարելի է ստանալ ձրիապէս եղբ. Ծովիանօվների բանկային գրասենեակում և կուրսեր հիմնողի բնակարանում։ Օտարաքաղաքացիք դիմում են՝ Тифлисъ, С. П. Мануэльянцу. (չ. չ.) 14—25

ՀԱՅԹԱՅԹՈՂ ԲԱՐՁՐԱԳՈՅՆ ԴԱԼԱՏԻ

Ա. ՌԱԼԼԷ ԵՒ ԸՆԿ.

Մ Օ Ս Կ Վ Ա

Ծ Ա Ղ Կ Ա Ջ Ո Ւ Ր

ՈՐ ՓՈԽԱՐԻՆՈՒՄ Է ԱՄԵՆ ՏԵՍԱԿ ՀՈՏԱՒԷՏ ՋՐԵՐԸ.

Սրուակը 60 կ. և 1 րուբլի։

ԾԱՂԿԱՍԱՊՈՆ (բարձր տեսակից)

8 տեսակ հոտով, կտորը 20 կոպ.

ԺԸՂԿԱՅԻՆ ԳԼԻՑԵՐԱՅԻՆ ՍԱՊՈՆ

8 տեսակ հոտով, կտորը 20 կոպ.

Թ Ա Ւ Շ Ա Յ Ի Ն Պ Ո Ւ Դ Ր Ա

Արկղը 25 կոպ. և 50 կոպ.

Москва, 1) Пассажъ Солодовникова. 2) Тверская, д. Спиридонова. С.-Петербургъ, Невскій 18.

Նաև Ռուսաստանի յայտնի դեղատներում։

M. 59808